

00:00:07 Antti Lampinen

Eteläisiä kansoja ajateltiin olevan hyvin, niin kuin fiksuja, jopa juonikkuuteen ja viekkauteen asti, mutta koska heitä oli niin vähän, esimerkiksi Vitruvius kertoo siitä ihan konkreettisesti. Tästä syystä eteläiset kansat ovat vähän pelkurimaaisia, koska he eivät halua säästää omaa vähäistä vertaansa. Ja siis tämän tyyppisillekin periaatteessa ilmastoteoriat olivat niin venyviä ja joustavia, että niillä pystyi oikeasti selittämään valtavan määrän eri kreikkalaisia ja roomalaisia kulttuurillisia stereotypioita.

00:00:40 Tuomo Nuorluoto

Tervetuloa hyvät kuulijat Suomen Rooman Instituutin Parlatorio-podcastin pariin. Mun nimeni on Tuomo Nuorluoto. Olen instituutin tutkija, lehtori ja tämän podcastin juontaja. Tässä jaksossa mun kanssa keskustelemassa on Turun yliopiston klassisen filologian ja Helsingin yliopiston antiikin kielten ja kulttuurien dosentti Antti Lampinen. Tervetuloa Parlatorioon, Antti.

00:00:59 Antti Lampinen

Kiitos, Tuomo, ilo olla täällä.

00:01:02 Tuomo Nuorluoto

Joo, ja sä olet tosiaan tutkinut muun muassa tällaisia erilaisia etnisiä stereotypioita antiikissa ja tämmöisiä fysiognomisii kuvauksia. Palataan kohta siihen, mitä tämä tarkoittaa ja tiettyä maantieteellistä determinismii. Joten ehkä tämä nyt olisi se, mistä tänään keskustellaan, eli nimenomaan tämä on aika kontroversiaalinen aihe myös ja tämmöinen aihe, mistä monilla sosiaalisen median väärillä leuoilla on omia mielipiteitään ja vahvoja mielipiteitä ja usein aika mielenkiintoisia näkemyksiä niin sanotusti asioista. Eli siis juuri ne etniset stereotypiat antiikissa, ja niin mennään. Mennään nyt heti tähän, niin sanotusti in medias res, eli asiaan. Eli lähdetään purkamaan tätä. Oliko heti iso kysymys alkuun? Oliko, oliko antiikissa rasismia? Sikäli kun me ymmärretään tämä termi.

00:01:53 Antti Lampinen

Se on iso kysymys. Se on kysymys myös, joka jakaa tutkijayhteisöä aika vahvasti ja on jakanut ehkä viimeiset 50 vuotta, sanotaanko yleisesti ottaen. Tai ehkä vähän vaikea sanoa, kyllä ei ole yksiselitteistä vastausta. Joten minä teen vähän kaartaan, ehkä vähän taustaa antaen ensin. Periaatteessa toisen maailmansodan jälkeen aika moni antiikin tutkija alkoi pohtimaan syrjivän puheen roolia antiikissa ja alkoivat lähestyä sitä kysymystä, onko antiikissa rasismia? Yleisesti ottaen ajatuksena oli, että jo silloin, aivan kuten nykyäänkin, ihonväriin perustuvaa syrjivää puhetta, rasistista puhetta ja rodullistamista ei ollut samalla tavalla kuin esimerkiksi modernin ajan plantaasiorjuuden ja Atlantin orjakaupan jälkeisessä länsimaisessa kirjallisuudessa ja puheessa. Eli se ei ollut samankaltaista. Sittenkin, sanotaanko 2000-luvun puolella, nämä viimeiset parikymmentä vuotta, teitä on kiistelty siitä, voidaanko puhua, voidaanko käyttää termiä rasismi antiikista puhuttaessa vai pitäisikö meidän puhua jostain muusta, protorasismista, rodullistamisesta, puheesta jne. Mutta se on edelleen peruserona, sanoisin, minkä tutkijakunta tunnustaa enenevässä määrin ja ehkä mikä meidän tehtävämme on kommunikoida parhaamme mukaan myös laajemmalle yleisölle, että antiikin Kreikan ja Rooman kreikkalaisen ja roomalaisen kulttuurin, kirjallisuuden ja kommunikaation syrjivyyttä ei kaikesta rodullistamisestaan huolimatta rakentunut samalla tavalla ihonvärin varaan kuin se on ennen kaikkea länsimaisessa rasismissa ja rodullistamisessa rakentunut. Se on omalla tavallaan ehkä tämän länsimaisen tutkijoiden oman positionaalisuuden, länsimaisten tutkijoiden omien lähtöoletusten seurausta, että jos on todettu, että antiikissa ei ollut ihonväriin perustuvaa rasismia, niin he automaattisesti ajattelevat, että "no mutta hyvä, huh, roomalaisilla ei ollut rasismia, kreikkalaisilla ei ollut rasismia."

00:04:11 Tuomo Nuorluoto

Joo, tästä, joo, tosiaan ainakin se mielikuva, mikä itselläkin lähteitä lukiessa usein on, on se, että ehkä tosiaan sellaista, että ihonvärillä ei ollut samanlaista roolia eikä samanlaisia negatiivisia konnotaatioita kuin nykypäivän rasismissa monesti on, mutta kyllähän sieltä löytyy etnisiä stereotypioita.

00:04:31 Antti Lampinen

Löytyy ehdottomasti, ehdottomasti. Myös ihonväriin ja ihmisten myötäsyttyisyyden oletettuihin ominaisuuksiin liittyviä. Fyysisiä ja henkisiä. Ihonväriä kommentoitiin kyllä, mutta se ei ollut samalla tavalla se täysin vokalisoitu, ehdoton obsessio, mikä se on usein länsimaisessa rodullistavassa puheessa. Mutta se on totta, etnisiä stereotypioita esiintyy tietenkin. Harmillista kyllä, valitettavasti, kaikkina aikoina. Tuntuu, että me kaikki – kaikkien meidän ryhmät, ei ainoastaan eettiset ryhmät, vaan kaikki ryhmät, joihin me kuulumme – puhumme omista ryhmistämme ja niistä ryhmistä, joihin emme kuulu, kautta stereotypioiden. Stereotypiahan on loppujen lopuksi

vain ihmisen inhimillisen kognition yksi perusväline. Se on kategoria. Ja yleisesti ottaen, ihmisten ryhmäytymisprosesseista johtuen, me puhumme yleensä omista ryhmistämme positiivisemmilla stereotypioilla ja niistä ryhmistä, joihin emme kuulu, negatiivisemmilla stereotypioilla. Näin se vain tuntuu menevän.

00:05:46 Tuomo Nuorluoto

Joo, no okei, mutta siis jos lähdetään siitä, että minkälaisia tällaisia stereotypioita sieltä löytyy, niin esimerkiksi varmasti löytyy sellaisia fyysisiin piirteisiin liittyviä stereotypioita, jotka liittyvät juuri näihin sun fysiognomisiin kuvauksiin. Sitten toisaalta on paljon tällaisista tiettyjen luonteenpiirteiden ja ehkä kulttuuristen tapojen ja muiden liittyvää stereotypisointia. Haluatko sä jotenkin avata tätä?

00:06:18 Antti Lampinen

Joo, ehdottomasti. Se on tosi keskeistä tässä, koska nämä kulkevat omalla tavallaan stereotyyppisinä kulttuurillisina paketteina, jotka muuttuvat yleensä sananlaskun omaiseksi tiedoksi, joka kuluu käytössä. Mutta se kuluminen itse käytössä vain vahvistaa niitä. Aina kun stereotypioilla kommunikoidaan jossain arkipäiväisessä puheessa eikä sitä kyseenalaisteta, se aina tuppaa vahvistumaan, koska silloin sen käyttö kommunikatiivisessa tilanteessa on tehokasta. Se viestii jotain. Ja antiikissakin nämä stereotyypit kohdistuivat ennen kaikkea muihin etnisiin ryhmiin, etnisinä ihmisryhminä esitettiin ihmisyhmiin. Tekstissä tämä stereotypointi usein liitti fyysisen piirteen henkiseen piirteeseen, ja tähän perustuu nimenomaan antiikin fysiognomian voima. Se, miksi se oli niin vahvasti diskriminoivaa ja samalla niin suosittua.

00:07:21 Tuomo Nuorluoto

Haluatko sä nopeasti tässä välissä kuulijoille avata termin fysiognomia, koska kaikki eivät välttämättä tiedä mistä on kyse?

00:07:25 Antti Lampinen

Ehdottomasti. Fysiognomia, no miten sen ikinä kääntääkään. Suomentokset ovat ehkä vähän kömpelöitä, mutta sen voisi ajatella olevan oppi ihmisten ulkonäöstä. Se on ollut hyvin muodissa erinäisissä historian vaiheissa. Klassillisella ajalla sitä esiintyy, hellenistien aika oli selvästi yksi kultakausi, toinen on vuosisadan jälkeinen rooman valtakunnan alku, jolloin se näytti olevan erittäin suosittu. Sitten se on tullut muotiin ja lähtenyt pois muodista aina välillä. Periaatteessa fysiognomia on vaillinaisten psykologismien käyttöä ihmisryhmistä. Mä selitän: se olettaa eräällä tavalla analogian ja vertauskuvan kautta, että jos ryhmällä A on ominaisuudet, fyysinen ominaisuus X ja henkinen ominaisuus Y, ja yksilöllä B on fyysinen ominaisuus X, niin sillä myös tulee olemaan henkinen ominaisuus Y. Eli yksilön ulkonäöstä, yleensä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä, liikkeistä tai äänestä, voidaan jollain tavalla lukea päätelmiä.

00:08:39 Tuomo Nuorluoto

Päätelmiä.

00:08:40 Antti Lampinen

Sitten hänen hänen oletuksestaan, tai niin, hän ei tästä kätkeystä, ei näkyvästä luonteestaan – fysiognomia, ennen kaikkea – tuntui lähestyvän tätä päätelmää. Meille se vaikuttaa tietenkin välillä äärimmäisen epäloogiselta, mutta tämä oli omalla tavallaan ihan antiikin retorikan vakuuttamisen taidon ytimessä. Aristoteles sanoo, että tällaisilla vaillinaisilla psykologismeilla on tosi hyvä puhutella oppimatonta yleisöä, jos halutaan vakuuttaa tämä yleisö omien uskomustensa ja luulojensa perusteella. Nämä kolme analogiaa, joita fysiognomia antiikissa paljon käytti, olivat periaatteessa mielentiloihin tai patologiaihin liittyviä analogioita. Jos ihmisellä on, jos ihminen näyttää kurtulta otsaiselta, niin hänen voitiin esittää olevan luonteeltaan huolestunut tai vihainen, koska tällaisissa mielentiloissa otsa saattaa kurtistua. Eläimet olivat hyvin suosittuja, kuten moni varmaan tietää, Aisopoksen sadut antiikissa, eläinsadut, eläinanalogiat olivat antiikin kulttuureissa sekä kreikkalaisten että roomalaisten arkipäivässä ja sananlaskun omaisessa yleistiedossa erittäin läsnä. Joten eläinanalogiat olivat hyvin tehokkaita fysiognomian välineitä. Jos joku näyttää härkämäiseltä, hänellä ajatellaan olevan härkään stereotyyppisesti liittyviä ominaisuuksia. Samoin ideaali fysiognomian ajateltiin olevan leijonamainen. Se on tietysti hyvin maskuliininen fysiognomia. Kreikkalaiset, patriarkalisena, valtaosin patriarkalisena kulttuurina, ajattelivat miehekkään fysiognomian olevan automaattisesti parempi jollain kvalitatiivisella tavalla kuin feminiininen, ja leijonamainen fysiognomia oli ikään kuin näistä miehisistä fysiognomioista.

00:10:29 Tuomo Nuorluoto

Se on se paras se paras.

00:10:30 Antti Lampinen

Joo ja tämmöinen koodittaa hallitsijamaista, jaloa, urheaa luonnetta jne. Naisista naisellisin naisäkäs erääntyneiden fysiognomisten oppaiden mukaan oli puolestaan leopardi, eli myös nämä ikään kuin eri eläinryhmät jaettiin maskuliinisiin ja feminiinisiin. Ja kolmantena analogiana fysiognomiassa, ehkä mun omaa tutkimusaiheittani lähimpänä, on etnisiin ryhmiin liittyviin stereotypioihin perustuvat fysiognomiset luennot, eli jos ihmisellä sattuu olemaan fyysinen piirre, joka sananlaskunomaisesti liitettiin johonkin tiettyyn kansaan, näistä pystyttiin vetämään päätelmiä. Meillä on muun muassa fysiognomisissa oppaissa tämänkin tyyppisiä, niin äärettömän meidän lähtökohdistamme hyvin karkeita yleistyksiä, kuten että koska egyptiläisillä ja syyrialaisilla on kiharat hiukset. Tämä on aina jännittävää, koska missään ei ole koskaan mitään poikkeuksia, se on aina hyvin kategorista. Joo ja koska kuten kaikki tietää tässä antiikin kontekstissa, egyptiläiset ovat äkkipikaisia ja syyrialaiset ovat ahneita. Nämä ovat tyyppillisiä stereotypioita. Ihminen, jolla on kiharat hiukset, hänen voidaan sanoa olevan kuin egyptiläinen tai kuin syyrialainen. Ja sitten hänellä voidaan väittää olevan äkkipikainen luonne tai ahne luonne. Samaten vaaleat hiukset, jotta voidaan vastata tähän eteläisiin kansoihin, itäisiin kansoihin liittyvään rodullistamiseen. Pohjoisilla kansoilla puolestaan, anteeksi, ajateltiin usein olevan hyvin vaalea iho, blondit hiukset ja myöskin fysiognomisissa oppaissa sanotaan tästä, että jos jollakulla on hyvin vaaleat hiukset, vieläpä paksut vaaleat hiukset, niin se tarkoittaa oppimattomuutta, kyllä myös kyvyttömyyttä oppimaan ja yleistä sotaisuutta ja raakuutta, koska germaneihin, tra, kyllä.

00:12:26 Tuomo Nuorluoto

Ne hiljettiin tällaiset sotaiset.

00:12:27 Antti Lampinen

Nimenomaan barbaariset ominaisuudet, eli tämä tyyppillinen pohjoisen barbaarin kuva.

00:12:31 Tuomo Nuorluoto

Joo joo tosta itse asiassa päästäänkin vähän tohon myös, että toi on kiinnostava antiikin traditiossa, just tämä että tietty jos sä oot tietyiltä maantieteelliseltä alueelta tietyllä tavalla, niin se jotenkin vaikuttaa, jo se ilmasto ja ne olosuhteet jollain tavalla vaikuttaa siihen, minkälainen susta tulee. Ja tietysti sitten roomalaisten mukaan tietysti Italiassa ja Roomassa oli se optimaalisin, optimaalisimmat olosuhteet tällaiselle hyvälle ihmiselle, ja nimenomaan sielläkin, no ehkä sielläkin toki saatettiin olla sitten ikään kuin heikkoluonteisia, mutta se sitten johti jostain itämaisista vaikutteista tai tällaisesta ulkopuolisesta korruptiosta siellä sitten.

00:13:08 Antti Lampinen

Nimenomaan, se on tämä Saturnin ja Tellus-Italian, Italian lähes tällainen kohtalon määräämä täydellisyys. Joo, nyt nimenomaan nostit hyvin tärkeän kysymyksen, jota ilman ei oikeastaan antiikin, ei kreikkalaista eikä roomalaista tapaa käsitellä ihmiskunnassa erottuvaa monimuotoisuutta voi ymmärtää, koska tämä maantieteellinen determinismi, tai ehkä ympäristöllinen determinismi voisi olla myös hyvä termi sille, koska omalla tavallaan tämä ympäristöstä johtuvat selitysmallit kansojen luonteesta ehkä jakaantuu suunnilleen kolmeen maantieteelliseen tai topografiseen, sanotaanko, eli maastomuotoihin liittyvään, sitten ilmastoihin liittyvään ja sitten siellä on myös laajemman ympäristön. Nimittäin kun takaisen maailman astrologian vaikutuksia tätäkin me nähdään roomalaisajalla. Mä voin antaa joitain esimerkkejä tästä kaikesta. Periaatteessa tämä on suunnilleen yksi yhtenäisenä jatkunut kreikkalais-roomalainen perinne, joka alkaa viimeistään klassisella ajalla hippokraattisen koulukunnan parissa, jossa aletaan selittämään neljän ruumiinnesteen teorian perusteella — siis kreikkalaiset usko, että ihmistä hallinnoi neljä peruselementtiin ilmaan, tuleen, veteen ja maahan yhteydessä olevat neljä ruumiinnestettä: veri, lima, keltainen sappi ja musta sappi, jotka eri tasapainon häiriytyessä aiheuttaa erilaisia patologioita, erilaisia sairauksia. Joten hippokraattisen koulukunnan parissa syntyi tämä ajatus siitä, että olisiko näin, että ehkä läntisillä ja pohjoisilla seuduilla on liikaa kosteutta ja liian vähän lämpöä, joka aiheuttaa tietynlaisia olosuhteita näillä asuville.

00:15:12 Tuomo Nuorluoto

Kansoihin hyvin epätasapainoa.

00:15:13 Antti Lampinen

Tässä näissä eräänlaista sellaista, niin kuin synnynnäistä epätasapainoa johtuen siitä ilmastosta ja samaten oletettiin, että idässä ja etelässä on vähemmän kosteutta, mutta kenties liian paljon kuumuutta ja tämä aiheuttaa puolestaan näihin kansoihin erilaisia.

00:15:28 Tuomo Nuorluoto

Mitä siitä ajateltiin, että se aiheuttaa esimerkiksi tällainen liika kuumuus, tuleeko se jotenkin laiskaksi vai mikä siinä on se, että se on se.

00:15:33 Antti Lampinen

Ajatus, että siinä on osaltaan se. Ja tämä on itse asiassa kiinnostavaa, miten edelleenkin tänäkin päivänä tällaiset aivan järjettömän simplistiset pienet heitot mitä tulee ilmastoihin — niin ei tarvitse kuin vähän ehkä salakuunnella Välimerellä lomailmassa olevia suomalaisryhmiä, niin siellä kuulee mitä, joo, mitä karrikoiduimpia heittoja ilmaston vaikutuksesta paikallisen yhteiskunnan vaikkapa siisteen tai muuhun. Joten joku näissä ilmastoseilityksissä on vain jollain tavalla tosi vakuuttavaa sananlaskun omaisesti vaan sillä.

00:16:08 Tuomo Nuorluoto

Tavalla, että edelleen elää ja voi.

00:16:10 Antti Lampinen

Se on omalla tavallaan sellaisen stereotyyppisen, sananlaskun omaisen tiedon muoto. Mutta joo, periaatteessa, jos me otetaan vähän diakroonisesti aikahaitarilla tiivistäen, koska tää teoriapohja ei muuttunut kovin paljoa — tämä ympäristöllinen determinismi, eli ottamalla vähän hippokraattiset näkemykset, ja sitten Vitruviukselta ja Galenokselta keisariaikaisilta kirjoittajilta, latinalaisilta ja kreikkalaisilta — voisi periaatteessa sanoa, että pohjoisten kansojen ongelma, niin sanotusti, niiden ominaisuuksien juurisyy oli se, että liikakosteus kylmentää heidän kehoaan. Siellä on liikaa limaa, minkä takia heistä tulee flegmaattisia. Mutta sitten he joutuvat ikään kuin kompensoimaan tätä liiallista kosteutta, mikä johtaa siihen, että he ovat hyvin verenkiertoisia. Ajateltiin, että tällainen punoittava pinkki, pohjoinen vaalea iho kertoo myös verenkiertokykyisyydestä.

00:17:09 Tuomo Nuorluoto

Joten muuten hyvä sivukommentti, että tästähän termi flegmaattisuus tulee, siis kreikan sanasta *phlegma*.

00:17:16 Antti Lampinen

Phlegma, eli lima. Joo, eli nämä ihmiset ovat siinä luonnostaan vähän hitaahkoja. Vitruvius jopa käyttää analogiaa kyistä: kun kyyt heräävät aamulla ja ilma on paksuna kosteudesta, ne ovat hyvin hitaita liikkeissään. Jälleen eläinanalogioid tulevat mukaan kuvioihin. Mutta pohjoiset kansat tämän saman ajatuksen mukaan kompensoivat kylmyyttään temperamenttisella kuumuudella. Sen takia he ovat sellaisia kuumakalleja, jotka ovat esimerkiksi valtavan herkkiä hyökkäämään sotaan, aggressiivisia. Siinä syntyy tällainen tasapaino: pohjoisten kansojen keho etsii jonkinlaista tasapainoa. Samalla usein selitettiin, että koska pohjoisilla kansoilla on niin paljon verta, heidän ei tarvitse säästää verta, he ovat siksi niin sotaisia — koska heillä on ihan ok vähän vuotaa verta. Päinvastoin, eteläisillä kansoilla, joissa kuumuus tiivistää ruumiin kuivaksi ja kompaktiksi, ajateltiin olevan paljon älykkyyttä ja nopea äly, toisin kuin pohjoisilla, joiden veren tulvinta aiheuttaa typeryyttä. Eteläisiä kansoja ajateltiin olevan fiksuja, jopa juonikkaita ja viekkaita. Vitruvius kertoo konkreettisesti, että eteläiset kansat ovat vähän pelkurimaisia, koska heidän pitää säästää vähäistä verta. Tämöisillä ilmastoteorioilla pystyi selittämään valtavan määrän kreikkalais-roomalaisia kulttuurisia stereotypioita, jotka olivat olemassa vaikka miten monta vuosisataa. Ilmastoteoriat olivat venyviä ja joustavia — niillä pystyi selittämään lähes mitä tahansa.

00:19:06 Tuomo Nuorluoto

Kun sä sanoit kreikkalaisten ja roomalaisten stereotypioista, niin roomalaisilla tosiaan oli ajatus, että Italia oli täydellinen. Kreikkalaisilla taas oma erityisasema omasta asuinalueestaan. Kreikkalaiset olivat kuitenkin roomalaisille jotenkin ihailun ja alemmuuden ristipaineessa — toisaalta ihailtiin kreikkalaista kulttuuria ja pidettiin sitä omana, toisaalta pidettiin kreikkalaisia heikompina, vähän naismaisina. Johtuuko tämä taas ilmastollisista asioista vai jostain muusta?

00:19:58 Antti Lampinen

Tämä liittyy ympäristölliseen determinismiin, mutta ei välttämättä sen ilmastovarianttiin. Kreikkalaiset ovat olleet jo persiasotien aikaan, 400-luvun alusta eaa., yrittäneet konseptualisoida miksi he ovat miehekkäitä ja erinomaisia, miksi he voittivat suurkuninkaan armeijat ja turvasivat vapautensa. Herodotoksella näkyy selkeänä selitysmallina ajatus, että Kreikan karu, kivinen, vähän tuottava maa kasvattaa ihmisistä karskeja, miehekkäitä ja moraalisesti nuhteettomia. Toisaalta Aasian mantereiden rikkaus, hedelmällisyys ja vauraus veltostuttavat ihmiset. Tämä ympäristöllinen maantieteellinen determinismi loi vanhan vastakkainasettelun karun Euroopan ja rikkaan, veltostuvan Aasian välillä. Tämä on länsimaisen orientalismin stereotyyppien ydin. Herodotos selitti, että Aasian puolella nykyisessä Länsi-Turkissa asuvat kreikkalaiset joutuivat Persian vallan alle, koska he olivat turmeltuneet Aasian rikkauden takia. He eivät olleet samanlaisia kuin Euroopan puolen serkkunsa.

00:22:22 Tuomo Nuorluoto

Myöhemmin sama toistuu Roomassa.

00:22:25 Antti Lampinen

Roomalaisilla oli huoli siitä, että maailman valtakunta hakiessaan täydellisyyttä — kun kaikki maailman tuotteet ja ylellisyydet ovat tavoitettavissa — mitä se tekee marsin jälkeläisille, näille miehekkäille, vanhakantaisille roomalaisille? Roomalaisilla oli vuosisatojen ajan pieni kriisi siitä, mitä ylellisyydet tekevät heidän moraaliselle selkärangalleen. Jos moraalinen selkäranka heikkenee ja jumalten suosion katoaa, mitä käy valtakunnalle? Menetetäänkö valtakunta? Kreikasta oli tullut roomalaisille uusi ltä, ja vaikka kreikkalaisia ihailtiin, roomalaiset liittivät myös orientalisioivia ajatuksia naismaisuuudesta, kavaluudesta ja dekadenssista heidän omaan aikaansa ja kreikkalaisiin. Herodotoksen aikaan Kreikka oli täydellinen nuhteeton keskus, jossa ilmasto ja maasto olivat hyvät. Myöhäistasavallan aikaan roomalaiset omaksuivat tämän ja Italian nousi tärkeäksi tämän ajatuksen keskipisteeksi.

00:24:11 Tuomo Nuorluoto

Joo, ja sitten toisaalta roomalaiset myös samaan aikaan omaksuivat näitä omia stereotypioita, jotka perustuivat tietyllä tavalla kreikkalaisten kirjoittajien näkemyksiin. Näkemyksiin näistä asioista siis.

00:24:22 Antti Lampinen

Joo, ehdottomasti. Esimerkiksi erittäin hyvä esimerkki on tämä pitkä itäisistä kansoista kirjoittamisen perinne, jonka roomalaiset periaatteessa omaksuivat persialaisilta. Jo klassisessa Kreikassa muodostuneet stereotypiat säilyivät ja niitä käytettiin vuosisadasta toiseen. Vallat vaihtelivat välillä partialaisten ja sassaaniidien persialaisten välillä, mutta siitä huolimatta roomalaiset jatkoivat tätä samaa ketjua näitä stereotypioita.

00:24:53 Tuomo Nuorluoto

Välillä tulee mieleen kummallisiakin esimerkkejä. Muistaakseni esimerkiksi Mykonoksen saareen liitettiin tällainen käsitys, että ihmiset siellä ovat jostain syystä kaljuja. Tämä käsitys toistuu myös roomalaisilla kirjoittajilla.

00:25:05 Antti Lampinen

Se on hyvin kiinnostavaa, koska meillä ei enää ole lähteitä siitä, mistä joku ajatus on lähtenyt. Kun sitä alkaa toistaa itseään, siitä tulee kuin sananlasku. Suomessa se voisi olla verrattavissa johonkin Laihialaisvitseihin, joita kukaan ei enää muista, paitsi että "Laihia" kuulostaa vähän sanalta "laiha" ja siihen on joku kansanetymologia. Samoin antiikissa. Mykonoslaiset on kaikki kaljuja, kaikki miehet, Abderalaiset, jotka olivat Tekijärven pohjoisrannikoilta, kaikki.

00:25:36 Tuomo Nuorluoto

Joo, siellä jossain.

00:25:37 Antti Lampinen

Joo, se on yksi Pohjois-Kreikassa, länsi-Trakiassa. Abderalaiset olivat oman aikansa hölmöläisiä, he eivät vaan pystyneet — siis heitä pidettiin ääliöinä.

00:25:49 Tuomo Nuorluoto

Oli vaan.

00:25:50 Antti Lampinen

Joo, ja tällaisia stereotypioita oli. Mulla on oma ajatus siitä, miksi Abdera on saattanut valikoitua antiikin Kreikan hölmöläksi. Kenties siksi, että se oli Dragianrannikolla. Klassisen ajan ateenalaiset pitivät trakialaisia usein äärettömän tyhminä, materiaalisesti ja sivistyksellisesti matalalla olevina, lisäksi heitä pidettiin äärimmäisen taikauskoina. Ehkä siksi ajateltiin, että koska kreikkalaiset olivat kolonisoineet Abderan, he olivat vähän "trakialaisittuneet" siellä. Tämä on yksi vaihtoehto.

00:26:29 Tuomo Nuorluoto

Toisaalta ateenalaiset liittivät myös tietyn älykkyyden ja muut sellaiset stereotypiat.

00:26:36 Antti Lampinen

Kyllä, juuri niin. Ateenalaiset olivat ehkä omalla tavallaan aika imartelevia stereotyypiltään.

00:26:43 Tuomo Nuorluoto

Niihin ei varmasti ollut mitään.

00:26:44 Antti Lampinen

Juuri niin. He olivat hyvin pitkälti kasvatuksen ja kulttuurin tuottamia. Ateenan viisauden jumalattaren, Athenen,

myytit yhdistyivät Ateenaan kaupunkivaltiona, joka voitti persialaiset. Tämä analogia Ateenasta kreikkalaisen maailman aivoina on selvä.

00:27:17 Tuomo Nuorluoto

Joo, mutta eikö mentäisi vielä hetkeksi takaisin alkuperäiseen kysymykseen? Puhuimme siitä, oliko antiikissa rasismia. Minulla heräsi yksi kysymys, joka taisi unohtua. Olin itse haastateltavana yhdessä podcastissa, jossa sanoin, että Rooman valtakunta ei ollut rasismiin perustuva imperiumi. Sitten jotkut internet-kommenteissa valittelivat, ettei näin voi sanoa. Mutta jos vertaa esimerkiksi Britannian imperiumiin, jossa intialainen ei ikinä voinut nousta samaan asemaan kuin britti-aristokraatti, Roomassa orjuus ei perustunut ihonväriin tai etnisyyteen, ja kenestä tahansa periaatteessa saattoi tulla kansalainen. Keisarien joukossa oli syntyperältään syyrialaisia, pohjoisafrikkalaisia, espanjalaisia, gallialaisia — jopa keisareita. Tässä mielessä Rooma ei ollut niin eksklusiivinen imperiumi. Ehkä juuri tämä auttoi sitä pysymään elossa niin pitkään. Mitä mieltä olet tästä?

00:28:35 Antti Lampinen

Se on totta. Rooman valtakunta ei rakentunut rakenteellisen rasismin varaan. Se ei ollut samalla tavalla institutionaalista tai rodullistavaa epätasa-arvoa kuin myöhemmät imperiumit.

00:28:49 Tuomo Nuorluoto

Toki siellä oli vahvoja ennakkoluuloja.

00:28:51 Antti Lampinen

Kyllä, samanaikaisesti, vaikka väylä kansalaisuuteen oli melko avoin, esiintyi myös silmittömiä etnisiä pilkkanimiä ja stereotyyppien käyttöä. Tämä ei ole ristiriitaista, vaan ennemminkin näennäinen sellainen. Kreikkalaiset ja roomalaiset kiinnittivät valtavasti huomiota ihmisten ulkonäköön ja käyttäytymiseen. Tähän fysiognominen ajattelu vaikutti — ihmisten eleitä, tapoja ja kehoa tarkkailtiin jatkuvasti.

00:29:30 Antti Lampinen

Toisella vuosisadalla ajanlaskun jälkeen, kun kreikkalais-roomalainen kulttuuri alkoi yhdistyä laajasti ja kansalaisuus tuli laajasti saavutettavaksi, valtakunnassa alkoi olla valtavasti eri näköisiä ihmisiä eri puolilta. Tämä johti moraaliseen paniikkiin joissakin kreikkalaisissa piireissä. Esimerkiksi Polemo Lauriekeijalainen, keisari Hadrianuksen hyvä ystävä ja neuvonantaja, oli kapea-alaisen nationalistisen näkemyksen puolestapuhuja. Hän pyrki tunnistamaan oikeat kreikkalaiset jopa ruumiinrakenteen ja käyttäytymisen perusteella ja saattoi pitää fysiognomisia luentoja opiskelijoilleen arvioidakseen, olivatko he "riittävän kreikkalaisia" opiskelemaan hänen alaisuudessaan.

00:31:08 Tuomo Nuorluoto

Joo joo joo, että täällä tällaistakin huolenaihetta on löytynyt, ja itse asiassa tästä nyt voisi mennä vähän nykypäivään, koska valitettavasti fakta on se, että esimerkiksi antiikki — erityisesti antiikin Rooma ja ehkä myös antiikin Sparta — on jotenkin hyvin vahvasti esillä tietyissä, tietysti äärioikeistolaisissa ja rasistisissa ääriliikkeissä. Tällaisissa liikkeissä antiikin Roomaan ja Spartaan liittyvä kuvasto on todella tärkeää. Niin mistä tämä kumpuaa? Miksi tämä on heille niin tärkeää? Muistan esimerkiksi, kun joitain vuosia sitten BBC:llä tai jollain muulla kanavalla tuli lasten animaatio antiikin Roomasta, jossa oli selvä roomalainen perhe Britanniassa, ja osa perheenjäsenistä oli tummaihoisia. Siitä sitten nousi ihan hurjia somekohuja: "Ei voi olla, että Rooma ei ollut valkoinen!" Mun mielestä toi oli ihan älytöntä, mutta tämä on jostain syystä todella tärkeää jollekin tietylle taholle. Mistä sä sanoisit, että tällainen ajattelu kumpuaa?

00:32:09 Antti Lampinen

Joo, se on älyttömän vahva ja hyvin emotionaalinen piirre. On jännä, että näissä äärioikeiston tyypeissä, jotka aina toittottavat maskuliinisuuden olevan rationaalista ja kovaa, tämä asia kuulostaa tosi tunnepitoiselta. Viittaat tähän Mary Beardin tapaukseen, jossa kuuluisa brittiläinen antiikin historioitsija Mary Beard kommentoi, että ei ole millään tavalla ihmeellistä, että mustaihoisia oli Rooman Britanniassa. Erityisesti siinä opetusfilmissä korostettiin, että kyseisen roomalaisen upseerin vaimo osasi lukea, mikä jo herätti närää joidenkin brittikollegojen keskuudessa — siis akateemisten, mutta ei klassisen alan miesten. He tulivat selittämään Mary Beardille, että "Ei, ei voi olla, että Rooman valtakunnassa olisi ollut mustaihoisia roomalaisia."

Tämä on hyvin huolestuttava ilmiö, johon meidän antiikin tutkijoiden pitäisi reagoida hanakammin. Taustalla on tietysti se, että eurooppalainen valkoinen ylivalta 1600-luvulta eteenpäin kehittyi plantaasiorjuuden, orjakaupan ja kolonialismin ilmapiirissä. Imperialismi loi näitä narratiiveja, jotka ovat edelleen aika houkuttelevia tietyille äärioikeistolaisille.

Samaan aikaan nuo vuosisadat olivat sitä aikaa, jolloin kreikkalainen ja roomalainen kirjallisuus ja kulttuuri olivat eliittien, yleensä miespuolisten henkilöiden, koulutuksen perusta. Nämä ihmiset kasvoivat lukien Horatiusta, Homerosia, Caesaria ja kuvittivat, että heillä on elimellinen, suora yhteys näihin antiikin hahmoihin. He todella uskoivat, että Horatius, Caesar tai Veriluksen hahmot puhuivat suoraan heille jostain menneisyydestä.

Tämä essentialistinen ja olemuksellinen yhteyden kuvittelu antiikin ja juuri heidän välille loi itsevarmuuden kolonialisteille. Siksi ajatus, että joku 1800-luvun britti, joka hallinnoi Intiaa, olisi uskonut klassikkokirjojen olevan jonkun muun kuin valkoisen kirjoittamia, olisi ollut hänelle täysin absurdi.

Ja tietenkin tähän liittyy myös antiikin valkeisiin patsaisiin ja arkkitehtuuriin liittyviä sivujuonteita.

00:34:55 Tuomo Nuorluoto

Esimerkiksi joku Vinkelman ja tällaiset vaikuttajat ovat olleet mukana tässä.

00:34:58 Antti Lampinen

Ehdottomasti. Se ideaali oli täysin kuurattu ja samalla tavalla valkoinen marmori loi helposti, mutta täysin naiivin analogian valkoisen ihon ja antiikin taiteen välille. Oikeastaan kreikkalaiset tai roomalaiset eivät olisi mitenkään ilahduttuneita, jos joku olisi kutsunut heitä valkoisiksi. He eivät määritelleet itseään valkoisiksi, eivätkä myöskään mustaihoisiksi. Sen sijaan he puhuivat täydellisestä keski-ilmaston ilmastollisesta determinismistä: ideaali oli olla jonkinlainen ruskeansävyinen "kultainen keskite" — ei liian valkoinen pohjoisen barbaarien tyyliin eikä liian tumma etelän vanhojen kulttuurien tapaan. Tämä yhdisti rationaalisuuden ja urheilullisuuden.

Pohjoiset valkoiset barbaarit olivat liian rationaalisia, etelän ruskeammat kulttuurit taas olivat perinteisempiä. Näin roomalaiset sijoittuivat johonkin sinne väliin.

Petroniuksen *Satyriconissa* on kohta, jossa hahmot keskustelivat siitä, voisivatko he naamioitua eri etnisiksi ryhmiä: "Voimme tummentaa ihomme ja esittää etiopialaisia, tai vaalentaa sen ja esittää kelteiksi." Tämä kuvaa hyvin, että roomalaiset mieltivät itsensä jossain väliportaan kohdalla.

00:36:40 Tuomo Nuorluoto

Kyllä, ja jos miettii, niin kulttuurisesti Kreikka on aina ollut lähempänä Egyptiä ja Persiaa kuin vaikka germaaneja.

00:36:52 Antti Lampinen

Ehdottomasti. Ja mitä en aiemmin maininnut, on se, että Kreikka on aina ollut osa laajempaa makropersialaista kulttuuripiiriä. Se on suurimman osan ajasta ollut Persian valtakunnan laidalla. Kulttuurillisesti ja taloudellisesti ne ovat olleet tiiviissä yhteydessä. Tämä ajatus "siunatusta keskialueesta", jossa kaikki on täydellistä, ei luultavasti ole kreikkalaisten oma keksintö, vaan se tulee varhaisemmasta persialaisesta tavasta ajatella maailmaa.

Persialaisilla oli ajatus Iranin alueesta paratiisimaisena, puutarhamaisena suojattuna alueena, jossa kaikki järjestys ja oikeus vallitsee, ja tätä ympäröivät vyöhykkeet, jotka muuttuivat yhä barbaarimmiksi ja vaarallisemmiksi mitä kauemmas mennään.

00:38:05 Tuomo Nuorluoto

Tätä samaa stereotypiaa toistuu myös: mitä kauemmaksi mennään, sitä barbarimmaksi ja villimmäksi maailma muuttuu.

00:38:13 Antti Lampinen

Juuri näin, ja tämä on hyvin todennäköisesti lainaa persialaisesta maailmankuvasta, joka kulkeutui Kreikan kautta Roomaan.

00:38:21 Tuomo Nuorluoto

Joo, se on täysin mahdollista. Mutta vielä kun miettii tätä valkoisen antiikin käsitystä ja miksi se elää vahvasti tietyissä piireissä, niin populaarikulttuurilla on siinä iso rooli. Kun katsoo monia antiikkiin liittyviä TV-sarjoja tai elokuvia, niin niissä lähes poikkeuksetta on valkoisia brittimiehiä puhumassa juuri sitä Queens English -murretta.

00:38:48 Antti Lampinen

Joo, se on ihan totta.

00:38:50 Tuomo Nuorluoto

Itsellänikin tuli heti sellainen reaktio, että jos yhtäkkiä joku roomalaisenaattori puhuisi texasilaisella murteella, niin tuntuis tosi oudolta. Ei sen vaan kuulu puhua brittien aksentilla.

00:38:59 Antti Lampinen

Englannin kieli, nimenomaan brittien "Queen's English" -aksentti, on kiinnostava ilmiö siinä, miten mediassa syntyy oma traditionsa. Stereotyyppit polveutuvat helposti aiemmista stereotyyppioista, ja ne määrittelevät lähtöoletuksiamme vahvasti. Se, että roomalaiset puhuisivat brittien englantia tai vaikka Texasin murretta, on laadullisesti hyvin kaukana sekä latinasta että kreikasta. Tässä piilee paljon luokkaan ja etnisyyteen liittyviä kysymyksiä. On totta, että median tavat edustaa antiikkia, erityisesti Spartaa ja Roomaa, sekä esimerkiksi Millerin "300"-sarjakuvan ja muiden filmatisointien kautta, ovat hyvin karikoituja. Ne perustuvat kuitenkin näiden ryhmien omaan itseymmärrykseen maskuliinisuudesta. Roomalaiset kuvasivat itsensä rationaalisina, vakavamielisinä valloittajina ja sotureina, aivan kuten spartalaisetkin, joiden kuva on pitkälti ateenalaisten laatima karikatyyri klassiselta ajalta. Spartalaisten omia ääniä historiallisissa lähteissä kuullaan harvoin.

00:41:07 Tuomo Nuorluoto

On totta, että aina nousee esiin juuri tuo maskuliininen, sotilaallinen Sparta.

00:41:14 Antti Lampinen

Kyllä, juuri niin. Se varhainen, arkaainen Sparta, jossa esimerkiksi neitokuorojen lyriikat olivat vallankumouksellisia ja joissa toteutettiin maanomistusreformia, jää usein vähälle huomiolle. Sparta oli ainoa kreikkalainen kaupunkivaltio, jossa kysyttiin säännöllisesti Delphiin lähetyksiä lakien toimivuudesta, mikä oli kiinnostava ja hienovireinen tapa hienosäätää valtiollista järjestystä.

00:41:50 Tuomo Nuorluoto

Olet oikeassa, ja samalla tavalla on myös siinä, että lähteissä kuulemme hyvin vähän Spartalaisten omista näkökulmista. Meillä on paljon tietoa Roomasta, mutta hyvin vähän gallien tai germaanien ajatuksista.

00:42:03 Antti Lampinen

Tismalleen. Tutkimuksissani olen huomannut, että kolonisoitujen tai alistetun ryhmän ääni pääsee usein kuuluviin vain keskuksen, siis valta- tai hallintoryhmän tuottaman materiaalin kautta. Kun tutkii esimerkiksi antiikin syrjintää, käytettävissä on usein vain kiusaajan kertomus eikä kiusattujen ääniä. Poikkeuksiakin toki on: Syyrian alueella on säilynyt jonkin verran kirjallisuutta, kuten Baddationin tekstejä toiselta vuosisadalta jKr., joissa ironisesti käytetään etnisiä stereotyyppioita argumenttina tahdonvapauden puolesta. Nämä kertovat siitä, että myös alueen paikallisilla oli omat stereotyyppinsä kreikkalaisista ja roomalaisista.

00:43:23 Tuomo Nuorluoto

Ja se, että roomalaisiin liitetään usein maanvalloitus, on heidän itsensäkin näkökulma. Esimerkiksi Vergilius kuvaa sitä ikään kuin heidän tehtävänään.

00:43:32 Antti Lampinen

Nimenomaan, se stereotyyppi kumpuaa sekä ulkopuolisilta että ryhmän omasta itsekuvasta. Itäisessä perinteessä, kuten Sassaniidien valtakaudella (3. vuosisata jKr. eteenpäin), Aleksanteri Suurta kutsuttiin jopa "roomalaiseksi", mikä kuvastaa tämän valloittajan myyttistä asemaa ja roomalaisuuden käsitettä.

00:44:07 Tuomo Nuorluoto

Kiitos, Antti, tämä oli todella antoisa keskustelu. Toivon, että kuulijat saivat tästä paljon ajateltavaa. Suuret kiitokset!

00:44:19 Antti Lampinen

Kiitos, Tuomo! Oli ilo keskustella näistä aiheista.

00:44:22 Tuomo Nuorluoto

Kiitos kaikille kuulijoille, muistakaa seurata meitä Leikinä-alustalla. Näkemiin!